

לידיד נפאי
החכם הזופאד
דוד קאופמאן י"ו
חי"ו

102

תולדות יש'ח'ק

הוא ספור כל התלאה אשר מצאה איש יהודי ושמו

יששכר חיים קארפי

מושביו רוורדי

בסוף המאה שעברה

מאהבתו לחירות איטאליה.

יוצא לאור פעם ראשונה מכ"י המחבר עם הערות קטנות

ע"י יוסף חיים ירא

מב"ק בקק"י פירארה יע"א.

לקראקא

ברפוסו של יוסף שישער (גרנדנאססע נ"ו 62).

שנת תרנ"ב לפ"ק.

KAUFMANN
DÁVID
KÖNYVTÁRA

B. 902.

פירוש חזקוני

הוצאת מוסד הרב קוק, ירושלים, תש"ח

תולדות יש'ח'ק

הוצאת מוסד הרב קוק

ירושלים, תש"ח

תולדות יש'ח'ק

II

הוצאת מוסד הרב קוק, ירושלים, תש"ח

תולדות יש'ח'ק

הוצאת מוסד הרב קוק

ארכיון

הוצאת מוסד הרב קוק, ירושלים, תש"ח

תולדות יש'ח'ק

תולדות ישי'ח'ק

הוא ספור כל התלאה אשר מצאה איש יהודי ושמו

יששכר חיים קארפי

מיושבי ריוודי

בסוף המאה שעברה

מאחבתו לחירות איטאליה.

יוצא לאור פעם ראשונה מכ"י המחבר עם הערות קטנות

מ"י יוסף חיים ירא

מב"ק בקק"י פירארה יע"א.

קראקא

בדפוסו של יוסף פישער (גראדנאססע גו' 62).

שנת תרנ"ב לפ"ק.

119372

MEMORIE

di

ZACCARIA CARPI

ISRALITA di REVERE

deportato per opinioni politiche

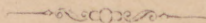
(1799—1801)

PUBBLICATE DA UN MANOSCRITTO

per

Giuseppe Jaré

Rabbino Maggiore in Ferrara.

CRACOVIA,
coi tipi di Giuseppe Fischer.
1892.

אל החכם השלם מורי ורבי

כמוהר"ר **מרדכי מורטארה** נר"ו

במלאת לו חמשים שנה

מיום התחילו לשרת בקדש בקק"י **מאנטובה** יע"א.

המו"ל.

תולדות יש"ח"ק.

ביום אשר נגרשתי מביתי ומארץ מולדתי והגלתי לארץ מרחקים מכל רכושי לא היה לי כי אם ספר תהלים אשר חנני אלקים לקחתו עמדי וזאת היתה נחמתי בעניי ואין עוד, ואשתעשע בזמרותיו יומם ולילה וראיתי כי זמרת יה היתה לי לישועה, לכן כתבתי בצד התהלים הנ"ל השירה הזאת לעד ולזכרון לכל הבאים אחרי למען לא ישכחו מעללי אל. ועתה ראיתי לכתבה כאן גם כן בפנקסי זה בעבור שיהיו לאחדים, דברי יש"ח"ק, "מגלת יש"ח"ק" עם "תולדות יש"ח"ק, כי החוט המשולש לא ינתק¹.

זכה תוארה:

הא לכם ספר קדוש ונורא, מתוק לכל חוץ ולכל נפש מרה, סגולה נפלאה לכל רוח נשברה, הלא זה ספר התהלים, יקר מכל פז ופנינים, ארוכה נפלאה לכל מחלה. זה היה חלקי מכל עמלי, ויהי תמיד עמדי, בימי עניי ומרודי, בו הגיתי כל ימי דלותי, ערב ובקר הרימותי קולי, לחלות פני אל צורי ונואלי, בגלותי אשר הגלו אותי, יום אשר התעונו אויבים מבית אבי ומארץ מולדתי, וגרשוני מהסתפח בנחלת בוראי. הלא בספרי אשר כתבתי לנערים, הנקרא ספר "דברי יש"ח"ק" וחדושים, תמצאו "מגלת יש"ח"ק" שם רמוזים [על] המאורעות הראשונים

¹ אין בידי משלשה הספרים הנ"ל כי אם הספר הזה ולא אאריך בדברים לשכחו כי כל הקורא בו יומם ערכו על ספוריו הנפלאים ומליצתו הנשגבה, אך אודה את ה' שהגיעני לגלות שם המחבר ז"ל והוא יששכר חיים קארפי מריוורי המינא בין יחידי חברת "בעלי ברית אברהם" אשר בטנטוניה, בסדריה הנדפסים שם בשנת תקמ"ה ובשנת תקנ"א. וראיה לדבר היא רשימת ר"ט אנשים ובתוכם ג' יהודים אשר הוטלו והושלכו אל ארץ אשר לא ידעו בשנת תקנ"ט עקב אהבתם לחירות ארצנו והאחד מהם Carpi Zaccaria d'anni 41 mercante di Rovere [Revere] (Memorie e documenti ecc di Gio. Melzi, Milano 1865. pag. 595, — 602.) וכידוע שבמקומותינו מי שנקרא שמו יששכר, יכונה בשם Zaccaria.

אשר עברו עלי בימים [ה]קדמונים, הגם הלום ראיתי לכתוב „תולדות ישח"ק" החדשים אשר נולדו לי בימי שפוט הפושעים, ומחבלי כרמים, הלף דברי הימים אשר כתבתי ללוועזים.

אחה כי עוד היום יראה זרעדה, פלצות והלחלה, רעש והרדה, וחבלי יולדה, ילבש נקמה וירגז כל לב אשר נמצא, בימי עלות נש"ר הרשעה, בזכור עת אשר חזרו במקומנו הקסריים משך ובני דבורה עם אחיהם בני סוררה, אשר נתנו חתיתם בארקא, ושמוה בוקה ומבולקה, יום עברה היום ההוא, יום זעם וצרה, יום רעם ומלחמה, המיה ומחומה, יום אשר ארבו אחר כל איש תם, ואחריו דרכו קשתותם, האמת השלך ארצה, וכל נפש ברה נמאסה, זנתה הארץ תחת יושביה, אחר רהבים ושטי כזב כל מחמדיה, גנבה התרמית את לב ההמון, והאמת לעפר ישכון, המטים עקלקלותם הצליחו, ואוהבי ה' הדיחו, הישרים שחו והדעיכו, וכל איש בליעל המליכו, זמן הסכלות הגיעה, ואל כל פנה הרשיעה, העם בראש כל חוצות מהוללים, חומסים ושודדים כל עוברים ושבים, טף ונשים, בחורים ושבים, בתים וחצרים, שדות וכרמים, כל צר ומצוק, הגדיל לעשוך, וכל בעל אנרוף, היה שואג לטרוף, שמחים ללא דבר ורוננים, יום ולילה ככלב נוהמים, ואז במשול המכוכה בארצנו, אזי נא לנו מה ראו עינינו, נפלו המדרגות, ובראש כל איש בליעל שמו עטרות, עותו הדרכים, וארחות כל אדם מקולקלים, הקערה על פיה הופכים, עליונים למטה ולמעלה התחתונים, עבדים משלו, ונכבדי ארץ כרעו ונפלו, שונאי אמת נבחרים, וכל עושי טוב נכזים ומאוסים, וכפרט כל בן יעקב [נ"א: וכפרט לכל מי אשר בשם ה' יכונה] היו מענים.

אז כי קנאתי כהוללים, אמרתי לשמור את דרך החיים, והאל המלמד לאגוש דעה, נתן בלבי ובלב בני הגדול מרדכי משה יצ"ו לברוח ולהסתיר פנינו מעושי רשעה, בטוחים באלהי הישועה, עד יבאו הימים, אשר ישקיף וירא ד' ממרומים.

ויהי באשמורת הבקר ליום שמונה עשר לחדש אדר שנת מבש"ר ט"ב²) אל עיר מאנשובה אנו נוסעים, ואל אלקי מרום עינינו פונים, השמש יצא על הארץ, ואז התחילו תולדות פרץ. דרך כפר „קווינגנטולוי" אנו עוברים ושם דלקנו אויבים, כאשר תרדופנה הדבורים, וקורא בהרים, ולולי ה' שהיה לנו אזי בלעונו חיים, היו רודפינו רבים, ומנשרי שמים קלים. אך (שמעו פלאים ותמהו ואת ה' אלקיכם תיראו) העושה גדולות עד אין חקר, הפיר עצת גוים, קושרי קשר, סכל עצתם ועיניהם בסנורים הכה, שטחו שטוח, מכל צד ומכל עבר, וכנשרים נתנו אבר, רדפו בכל כח, אך לא השיגו ולא יכלו לנגוח, נטו מני דרך, וינהגם בכבודות ובפרך, הם אל עבר הנהר אורבים, ואנחנו עברנו מצד אחר חושים

הפשים, ובחמלת האל המורה דרך לנבוכים, נמלטנו מפה יוקשים, והם נשאר דואגים ודוים, אמנם אחר כל זאת, שמענו קולות מבהילות, כי בראותם עגלות באות מאחינו בני עיר מאנטוכה אנשי מדות, ה"ה כמ"ר שמואל זכות מרוני ויהושע בנו יצ"ו חרקו שן ופתחו פיהם לנבות, ויקומו לצחק ולטבוח, נגדם דרכו חנית וחצים, וכל מיני זין אשר היו חולצים, שלפו חרבות ורמחים, ובאו לקראתם אצים וצועקים, לאמר אתם לא תצאו מידינו חיים וגם תתנו כופר הראשונים, ובכן נפלו עליהם ותפשום חיים, לחצום עד בוש וכנפיהם היו מורמים, עד כי נשאר מכספם ערומים, אמנם האל הטוב שוכן מרומים, אשר תמיד עיניו על המאמינים, השגיח משמים ונתן עליהם רוח חן ותחנונים, עד כי פדו בכסף נפשם ושלחום הפשים.

ויהי כאשר עברנו את הנחר פוחזים, הודינו לאל השמים אשר הצילנו מקף עריצים.

אך עוד היה לבנו מתנודד כאשר ינוד הקנה ביערים, עצבים נדכאים וכואבים, לולי ה' שהיה לנו, אשר לא הסיר חסדו מעמנו, כי לבלתי יפגעו עוד בנו צוררים, נתקשרו השמים עבים³) ויתן קולות ורעמים, ירדו מים עזים, עד כי באנו הלילה אל העיר נצולים, בחמלת שומר אמונים. ברוך האל אשר הצילנו מיד אויבים.

אמנם בכל זאת לא שוה לנו. ובהיותנו בעיר דלתים ובריה, גם שם יד הצר הצורך עלינו הניח, לא נח ולא שקט לבנו ויבא רוגז בארמנותינו, ומקום אשר צפינו למצוא מרגוע לנפש עיפת, ארוכה ותרופת, אוי נא לנו כי שודדנו, שבר על שבר מצאנו, חרב ורעב אש ונפרית זעף, וזלעפה לכל בני ברית.

אחר סמוך, הסוללות באו אל העיר ללכדה, שם ישבנו גם בכינו ימים רבים במצודה⁴) במצור ובמצוק, בצער וברעדה. ויהי מקץ שלש חדשים בפשע שר הצבא אשר בקרבה⁵) נשארה העיר שאיה ושממה, הוקרבו כל כלי אש אל החומה, בקול שופר וקול מהומה, סוסים ופרשים בקשתות וברמחים, קשת וכידון מחויקים, כלם כים נוחמים, וגם בכלי נחשת וברזל כלם משחיתים, עד כי הוכתה העיר ובא כל מין חיה וכפירה. אז בנפול לארץ שעריה כי אבד ושבר ברוחיה, אבל עשינו ורפו ידינו, כי פתאם בא השודד עלינו, אבלה נבלה הארץ, כי פרצו עליה כל מיני פריץ, אוי מה היה לנו, כי הנשיר הכהילנו, אז יוחן רשע, בבוא מלך עמורה ברשע, אבל גדול ליהודים וגם לכל בני יעקב המכוננים, הנס מפני ארי פגעו דובים, ואם בא אל הבית נשכוהו נחשים, שבת משובש כל לב, ימר שבר לשותו כי גבר אויב,

³) נראה לי שצריך לומר התקדו (מלכים א' י"ח מ"ה).

⁴) 13. Aprile- 29 Luglio.

⁵) Foissac La Tour.

רבו גם רבו האורבים, לצוד אותנו כצבאים, ויהי היום עת אשר שִׁפְרֵנו
אני ובני יצ"ו לבוא אל ביתנו כהחבא, שם פנשנו קשת רובה, צוד
צדונו כצפור, ושמו את שנינו בבית הכור, אז אמרתי אלי אלי
למה עזבתני, אוי לי אמי כי ילדתני, אוי לי על שכרי, אוי לי כי
שערת בשרי סמרה אז תרדנה עינינו דמעה כשמענו השמועה, כי רעים
רבים שחתו כרמנו, ושדדו את חלקתנו, שללו שלל ובזזו כל ממוננו,
אמרתי אהה ה' זכרנו ופקדנו, ואל באפך תקחנו, אל נא תעזוב אותנו,
ראה ה' מה היה לנו.

ויהי אחר ימים כי הקיפו שבעה ירחים, אחר העמל והתלאה
והוצאת כספים וזהבים, אודה ה' מאד בפי, כי פקד ה' את צרתי, אשר
הוציא ממסגר אסיר, וכריחי ברזל התיר, אך יצא יצא בני מבית הסוהר,
ואני נשארתי במהמור⁶ עם כל שאר אסירי המלך האסורים עד יום
כלות אחד עשר הדשים.

שם ראיתי צרת רבים, ושם מצאתי אחוזת מרעים, אלופים ושרים, נכבדים
וסוחרים כלם—חכמים ונבונים, הנמונים וכמרים, הן כלם לקראתי ירוצו,
ונשיקות לרוב יפוצו, וינחמוני במתק לשונם, גם סמכוני באשישותם⁷. אמרו
שמה תשמה אחינו נחבירה נפשנו יחד, הרחק ממך אימה ופחד, הלא
ידעת כי שמחת הנף עדי רגע, ואחר תכסחו כלימה ונגע, ברכת אויב
על הטאים תבא ויתמו, ואנחנו ברי לבב נלעג למו, ואתה אחינו כי
החקת עולה מאהליך, תבטח כי בסוף יגיה אור בכל דרכיך, הלא היא
זאת נחמתנו, חזק לבך ותשמה בשמחתנו.

אז כשמעי נעימות קול אהבי, שכחתי כי שמו כבוד חיי, אם כל אלה
יפעל אל, להחיותנו הוא יואל, אם כן איפוא עתה יחדו נמתיק סוד,
נשחק ולא נירא כי יבא שוד, לבי ובשרי ירננו אל אל חזק וכל עצמותי
תאמרנה מי כמוכה באלים ה'.

ויהי לתקופת הומים, זרה בחשך אור לישרים, השמש יצא מחדרו
ועל ארצנו הופיע אורו, ביום בא „המושיע“ בנבולותינו, כל „בני יעקב“
יחדו ירננו, הלא הוא „בן-פרת“⁸ עבד ה' אדון כל הארץ, אשר יקבץ
נפוצות כל בני פרץ, אשר בא ממצרים כאשר ידאה הנשר, לרמוס כל
קושר קשר, ידו נטה על הים, הרגיו כל ממלכות עולם, אשר שם
„נפלאות“ נארץ חם, נוראות „במרינגו“ וסכיבותם, כי החזיק ה' בימינו
לרד גוים, ולפניו נפלו כל אויבים, כמוץ לפני רוח נפזרים, פתח הרצובות
מלכים, דלתות נחושה שבר, ולפניו כל שער לא יסגר [ישעיה מ"ה א']

⁶ מל' מהמרות (תהלים ק"ט).

⁷ „I prigionieri si consolavano anche soccorrendosi a vicenda con affetto fraterno“. (A. Vannucci, I Martiri della Libertà Italiana Firenze 1860. pag. 134.)

⁸ Bonaparte.

וב'— אז כי הקריבו חילותיו לבוא אל עיר מנמוכה, מקום אשר הייתי שם עם שאר אסירי המלך סגורים, כלם אנשי אמנה חכמים ונבונים, בחורי חמד עם ישישים, פחות וסגנים, וגם אם לא בני ישראל מכונים, כלם כופרים כאלילים, רק באלקי שמים היו מאמינים, פחד ורעה אחזתם לאויבינו הפלילים, איש בערה באפם, לכן יעצו עצה נכערה לנקום עלינו נקמתם, וגזרו אומר להשמיר אותנו, לולי ה' שהיה לנו.

בלילה ההוא אור לשבעה עשר לחדש כי בו נאמר, וישר כחו לאשר שבר, הלא הוא חדש תמוז, אוחילה לאל שלא יזכר עוד לבז, בשנת תחינו, ומתהומות הארץ תשוב ת'ע'ל'ני' בהיותנו כלם שוככים, פתאם נפלו עלינו הסודרים, בהרבות וברמחים, עד כי אסרו אותנו בזיקים, ובכבלי ברזל הדוקים, לא נתנו לקחת כי אם גיוותינו, והכנדים אשר שמנו על שכמנו, וזלת הספר הקטן הזה (ה'ה התהלים), נעים זמירות מלך ישראל, כי בישע וחמלת האל, זכיתי להחזיק בו ולא עזבתיו, אך טמנתיו בימין חקי, אחזתיו ולא ארפנו, כענק לצואר אענדנו, והיה תמיד עמדי, זה היה חלקי מכל עמלי, יזכור אלקי לטובה לי.

ויהי בחצי הלילה יעין מחרף להוציא אסורים באישון לילה, בל יראה קלונו וזדון לבו, כלם אסורים בזיקים ובכבלי ברזל, במ יתמהו כל יושבי תבל, כצאן לטבח יובל, עד כי בזכרי עוד לבי יבהל, סבנו גם סבנו כלבים, כל עם עז ובליעל השומרום, איש כלי זינו על שכמו ישאו, כלי איש וכלי משחית מינים ממינים שונים יובאו, מהרו חושו הם צועקים, צאו מכאן אנשי הדמים, איש מכס קולו אל ירים, או כלכם פגרים מתים, עיניכם אל תחוס על כליכם, כי דבר המלך כבד עליכם, פניהם אדמדומות כמו גחלת, וכל דבריהם והניונם כאש אוכלת, ככה היו מפחידים ומבהילים אותנו, עד עמדנו אל שער המים כאשר יצאנו. שם היתה ספינה בלב המים, צרה בהכנה וקצרת ידים, מספר כל שומרינו היו ארבעתים, ובני חבורתנו טאה ושלישים ושתים, שם השלכנו אסורים ובפיק ברכים, ידינו ורגלינו באו בנחשתים, כצאן ועגלי בקר המובאים לבית המטבחים, כעם וזעם רעד והלחלה לכל מתנים, אך כלב שמה אמרנו יחד, אל תפחדו פחד, עינינו נשואות אל השמים, נראה בשמחתנו לנקום נקמת אויבינו שבעתים.

ויהי באשמורת הבקר יצאנו מן העיר כלב שמה ובלב אדיר, גם כי בלתי יודעים איפה אנו פונים, אם בחר או בשפלה או בים אדור; הלכנו דרך הנהר פה, ושם לבי ועיני תמיד פונים מפה ומפה, אהה כי מדי דברי בו מעי נכמרו, ובעברי לפני ביתי עורי ובשרי סמרו, אתהלה אבכה במר נפשי כקול הרעם, לבי נשבר אבד כל רוח ומעם, בעזבי מרת אמי אשתי ובני אזכירה, יגונם ואנחתם עלי יחד אחכירה, כל שפתי נהר עמים מלאו, ואת אשר אהבה נפשי שם אבקשהו, ומרת אמי אשתי ואת ידידות פרי בטני שמה ארוהו, בקשתי מחמד עיני ולא אמצאהו, ואלולי רוח ה' דבר בי לאמר תבטח בה, כי

מהר יעבדו ועם, כמעט שכנה דומה נפשי בזאת הפעם, עיני זלנו דמעות על לחיים.

עוד אני מתגולל ומתהפך בזה הצער, נוהם ושואג תמיד כחיתו יער, אנחנו הולכים דרך המים, ומקצה חמשה ימים באנו אל מי המרים לא מי אפסים, אל עיר „ויניציאה“ עיר רחבת ידים, שם יעצו שובינו מה יעשו לנו, אם ברעב או בצמא ימיתו אותנו, שם ישבנו בחוסר כל ערב זכוקר וצהרים, עד עברו עוד ימים אחד, אחד ואחד, אחד ושנים, ימים על ימי מלח שם נבאשנו, צפינו אל משפט צדק וגם נואשנו, מזימות חדשות חשבו עלינו, הוה על הוה למען הוסף מכאוב על מכאובינו, ויהי כי ארכו שם הימים מבלתי יצא לאור משפט צדיקים, חשבו האויבים עלינו מזימה, למען הוסף עלינו מהומה, הוה על הוה מכאוב על מכאוב רוה על הצמאה.

ויהי היום, יום נורא ואיום, יום אשר שברנו, לבא אל בית מנוח או בית מנוס לנו, ראינו כמה רצים הולכים ושבים, רץ לקראת רץ זה אל זה נפגשים, הנה איש הדמים בא מאדום, ויאמר אל רב החובל נהג ולך וקרב את הספינה הלום. ויהי כי הקריבה הספינה לבוא העירה באנו אל האניה הגדולה אשר קוראים אותה „פוצטה“ מקום אשר כל צר ומצוק שם אסורים, גנבים ולסטים ואנשי בליעל, הומסים ושודדים וכל איש געל, או אמרו לנו לכו עלו בזה פה תהיה קבורתכם, חלף העבודה אשר עבדתם.

כאשר שמענו הדברים האלה שחה לעפר נפשנו, כאיש נדהם נדהמנו, רגז וחרדה אהותנו, איש אל רעהו יתמהו בראותנו נכליהם חדשים מקרוב באו, להריק עלינו רק רע כל היום יובאו, או אמרתי אזי הרב ה' עד אנה לא תשקטי ומתי אל תערך תאספי, אָנא ה' סלח נא אל בית יש'ח'ק לעזרתי חושה, אל תרחק, מי יקום יעקב כי כל אח עקב יעקב.

ויהי ככלותי לדבר אל לבי, והצדקתי משפט בוראי, הנה הנוגשים אצים לאמר, קומו צאו רדו מכבוד אל בית המור⁹, רדו אל בית משמרתכם ושמה תשבו עד יום כלות אתכם.

ויהי כי באנו אל בית מדרוץ, אחד לאחד למצוא חשבון, חלצו כל מנעל מעל רגלנו, אסרונו בזיקים וככלי כרזל, וגם שלשלאות שמו על שכמנו, איש ממנו משקל שבעים שבעים ליטראות היה עלינו ואם בגבורות עלו גם לשמונים, ושם ישבנו עד תום ששת ימים, אז אמרתי אויה עיני עיני מה זאת אשר תראינה, מה זאת עשה אלקים לנו, כנים אנחנו, איך איש תם וישר, אלוף ושר, ישכב עם איש אכזר זעף וסר?

⁹ נ"ל כי גם זה הוא מל' מהמרות ורמז כאן לשם האניה „Fossetta“ וואלי צ"ל בית המור.

וגם אמנם אברכה את ה' בכל עת, אשר לא הסיר חסדו ממני ועשה עמדי חסד ואמת, ונתן בלב שר בית הסוהר להיטיב לי, בראותו כי לא חמס עשיתי ולא מרמה בפי, אודה את שמו תמיד כי עשה פלא, על כן כבדוני עם עז גם בבית הכלא.

ויהי כי עברו ששה ימים, עת בא השמש, עת צאת כל היה ורמש, הרצים יצאו החופים רצוא ושוב תולכים ושבים, עוד זה מדבר וזה בא, האחרון הכביד [ישעיה ח' כ"ג] והנה בא, מראהו כאיש משחית בא לקראתנו, הלא כה דבריו כאש דבר אלינו, קולו כקול הים בשוא גליו כקול קורא במדבר כה דבריו:

אליכם בני שררה, או מה טוב לקרוא אתכם בני שוררה, הכינו לכם צדה וכלי גולה, בעת מחר תגלו בראש גולים, אל ארץ אחרת ורחוקה אל עבר הים, אל גוי אשר לא תשמעו לשונם, כי כן דבר המלך, יען כי בית מרי אתם, לכן אל ארץ אחרת השלכתם.

ככלותו לדבר אלה הדברים, החרישו כלם מבלתי עונים, כי מצות המלך היא לאמר תהיו כאלמים, אך שמח לבנו על השמועה, כי אמרנו הלא טוב לנו ללכת בלב ימים, משבת פה נבזים ומאוסים, טוב לנו ללכת אל ירכתי ארץ, משבת במקום בושה וכלימה עם אנשי פריץ.

ויהי ממחרת ראה ראינו ספינה אחת צרה וקצרה באה אלינו ועליה חובלים וגם אנשי מלחמה במספר ארבעים, איש כלי זינו בידו, שם הורדנו למדור התחתון, אסורים בזיקים ובכבלי ברזל כאיש בליעל וכאיש מדון, איש לקראת רעהו איש אל אחיו ידובקו, חמש על חמש יחד קשורים ונאקו¹⁰, כצאן להרגה וכשור לטבח יובל, איש איש בילקוטו ותרמילו, ואת הרכוש אשר רכש לו, שם כל איש שכב, שם כרע נפל, ישלם ה' גמולם על ראשם, וינפץ אל הסלע את עוללם.

אחר סמוך¹¹ משם נסענו ונבוא בלב ימים, זה הים גדול ורחב ידים, לראות מעשי ה' התמוהים הנוראים, מקום מושב תרוה, דנה ותנינים ושרץ המים, שם כל לב ירעד וידרוש אל אלקיו בטוב מעם, לאמר נא הצור תמים אל אמות הפעם, שם אל כל אשר ישא עיניו מטה ומעל, יזכור את בוראו מוריד שאל ויעל.

היינו אז בין המצרים, ושם פגעו בנו כל מיני צירים, השמש בתקפו היה שורף, המקום צר מאד, איש איש ראשו על כרעיו היה כופף, לנשות מפה ומפה ימין ושמאל היה חפף, שאוף ושאף הרוח היה כוסף, האוכלים למעדנים, פעם הלחם איה הם צועקים וזה הלחם צר יבש היה נקודים, פעם למים היו צמאים, ואלו היו מים לחץ עכורים וסרוחים עם תולעים, יחד כלם על עץ ישכבו, איש על מקום

¹⁰) Ogni cinque di noi, scrive l'Apostoli, formavano un corpo sullo ecc. (עין בספרו דגיל) Vannucci.

¹¹) אחר שנשענו מל' ואיטמינו תחת אילנא.

צר עמדו נצבו, כחשך ואפלה כבאישון לילה תמיד נכגרים, כמו שוכבי קבר וחללים, האמונים עלי תולע, הבקו אשפתות וכל ריה רע, חלף ממות שן, היה שם צואה וטיט יון, קרקעם רעי וגללים יציע, יטבע הגלו ועד קדקדו יגיע.

זאת ועוד אחרת היה לנו, הה! כי הוה על הוה רדף אותנו, לעת ערב הולך וסוער הים היה הרוח, ואז כל לב יפחד ירעד עד אין בו רוח, גלי הים עד לב השמים הגיעו, ברד וברקים ולפידו איש יחד כלם יריעו, הרעמים נשאו קולם קול שאון ישמיעו, מים ושמים ים וגלגל זה בזה יחוברו ואין מבחין, באופן חדש לא יעלה על לב וגם לא יאמין, הצפרים היו שוטטות כמים והדגים חליפותם מעופפים עד לב השמים, פעם איש אל אחיו ידובקו החובלים, ופעם זה מזה יתפרדו המלחים, זה מקלל יומו ויום אשר נולד בו, וזה זועק אל אלקיו אשר יעמיד הים מועפו, זה רצוץ את גלגלתו מתהפך בשלשלאותיו, וזה ישוקה מוח עצמותיו¹², זה חרף נפשו למות היה שואל כנפש מרה, וזה בוטח בצורו שאנן היה מיחל לתשועה, ואשתומם על המראה הוה כי פלאות חזיתי, אויה גורל אמור עולם הפוך ראיתי.

אמנם אודה לאל צור ישראל כי גם שם לא עזבני, ונתן חני בעיני רב החובל ולמות לא נתנני, דרך נקב קטן הרשני לעלות לרוח היום במדור עליון, לצמאי השקוני חומץ תרווני הצמאון, וככן ותחי עוד נשמתו בו ורוח אלוה באפי, כזה סוף יורו לה' חסדו ונפלאותיו, אחר הסערה דממה באה שתק הים ויחשו גליו, ואחר עשרה ימים אשר שוטטנו בלב ימים, חוגים ומתנועעים כשבורים, כאנו אל אי אחד קטן הוא הנקרא „סביניקו“ בארץ יון אשר בקצה דלמציא. אז כי נשיש לבוא אל בית מנוח או עיר כף נחת, כאנו אל בור שאול ואבדון או עיר נדחת, אתמול בין החיים היום בקבר, אמרתי אהה כי נגרשתי וכי נגזרתי אני הנכר.

אהה אחי, פה יחד כל לב ותול כל עין, מי שמע כזאת ומי ראה עדין, מקום אשר כזה סתום לעין, הה! כי כה אין כי לכתוב וגם לב אין, מי יתנני סופר מהיר ידעתי ספורות, לכתוב על ספר ישר את אשר לי בעשתונות, מי יתן ויכתבון מלי, אחת לאחת למצוא השבון צירי, יהי מה! אחגור אזור מתני, חזק כשמיר ושית, אפתח שפתי לאמר הנה זאת תורת הבית.

הלא זה לא יקרא כי אם בית זאב, בנוי במצולות ים על צור חורב, שם פגשו ציים ואיים מאין יושב, קאת קפוד וינשוף וכל עורב, שם לא יצמיח עשב גם לא אזוב, כי נטה עליו קן תהו ואבני בהו,

¹² חמליצה באיוב כ"ד והמחבר ישתמש בה להפך הוראתה להודיע חזק הצמא המכערת וסמך עצמו על הפסוק איש נשקף כיעקב.

בנוי על סלעים ואבני שיש, בו ידורו אריות כפיר או ליש, שם קננו כל עוף השמים ורמש האדמה, שעיר על רעהו יקרא, שם נקבצו דיות דור ודור ישכנו בה, לספור לבכות לספוק כף על ירך להשפיל ראשנו.

שם אל שאול הורדנו בשח עינים, — לא ידעו הבין ונפלו אפים, שם כגוף מובס וכמתים השלכו, כל איש אשר יראה עיניו ידעכו — כל אשר סביב תראינה עינינו, כלם עצים היו לגחלתנו, להבעיר יומם ולילה את עצמותינו, שלשה מדורים למערות האלה, מדור אחר מדור, כל תחזו כאלה, מראה דמותם יפחד ירבה כאב, ירעד כל איש חזק יבהל כל אמיץ לב, חשך ואפלה מבלי זוהר, טמון תחת ארץ עמוק עמוק מבור. צואה וטיט מקום יציע קרקע, רגל המהלך בו עד קרסוליו יטבע, נער זקן ושב שם ישטחו שטוח, כלם עמוסי ברזל גם חלושי כח, בגדי פאר יתלכלכו יתפלו באפר, אנא אחי! מי יכתוב זאת בספר? מן הבקעים נראו תהומות ים ונבכי מים, ברעש מתנשאים סביב סביב גבוהים כהררי שלג עד לב שמים, שמה הרגיעה לילית בדמות נחשים ועקרבים עד אין מספר, עם שאר חורקי שן הנושכים וזוחלי עפר. קירות הבית נובעים תמיד טפות מרורות ולענה, אלה מפה ואלה מפה בוכים מכל צד ומכל פנה, אחים היינו לתנים רעים לבנות יענה, רמה ותולעה עוקצים כמחט פרעושים וגם כנה, תמיד בחשך ולכו שמה יעיב האור בין הערבים, שמה יועם זהב כתם פרום.

מראה השומרים שומרי השער, היו ממש בריות שונות או חיתו יער, תואר פניהם לשעירים ידמו, צבע עורותיהם משחור הועמו, קולם תמיד יוצא מהר חורב, נוסו נוסו כי בן מות הוא כל הקרב, כל עת ורגע כלילה או בצהרים, נשמע תמיד קולם כקול ריחים, גבהם וקומתם היה כתורן, הבל פיהם יבאיש יסריח כאשפה או דומן, עומים בקשקשי ברזל מעשי רשת, אחזוי חרב חנית וכידון ורומי קשת, בגאות ובוז איש על מקומו הם נצבים, אם קור אם חום יום ולילה שם עומדים, כל מחשבותם רק רע עלינו, לו יכלו היו אוכלים גרמינו, ואשא קולי ואקרא חמלה צורי חמלה התם הפשע, — עזרני אל גבור קרב הישע.

לא יום אחד ולא יומים, לא שבוע אחד ולא שנים, שם ישכנו גם בכינו, אך מאה ימי שוא ולילות עמל מנינו, לחמנו ארוחת תמיד ארוחת רש בנפש מרה, מימינו כמחיר יבאו רוש ולענה, בהצית אש ושפות הסיר תוך שיג שיה זעם וצרה, על רעי וטיט היינו כמפריסי פרסה ולא נרה, לבוש בשרנו רמה וגוש עפר עורנו, יום מיום אמר אויב להכביד על אנחותנו. עצמות מתים היו לנו למסמרות נמועים, כם תלינו כובע ראשינו והבגדים הצואים, ערש יצוענו היה קיץ ודרדר וחוח, וגם בעת שכבנו היש נקום בלי מנוח, עת הרמה עת הפרעוש פעם הכנה עוקצים רום ותחת, מי יתן שבתנו אצל שוכני עפר או

בבאר שחת. (תאמינו אחי). כי רבו מספר מדי יום יום יגון ורוע, משובש לבנו שבת לא מצא עוד מרגוע.

ברבות כל היום יגון חיי אמרתי טוב לי המות, למה לי חיים הנה מה טוב לילך אל גיא צלמות, ואשתומם ימים רבים בין היראה ובין התוחלת, ואתפלל תמיד אל ה' למען יקים מהר סכה נופלת. סוף סוף הנה יום בא, אחר העבים שמש זרחה, ואחר יגון וסיר תשועה פרחת.

האיר היום אחר סופה וסעה, בא הקץ, ואל צורנו, נתן בלב שוסינו, לפתוח אלינו שער.

ויהי כי עברו עשרה ימים, יתר על השלש חדשים, קרא הגבר, בא קול מבשר אל בני חב'ה, לאמר קומו צאו בין החיים אתם שוכני קבר, קחו שמלותיכם על שכמכם או בידים, קומו צאו רדו ולכו מהר אל שער המים, לקול הקריאה הזאת מה רגשו כלם כל חברתנו, יחד נתנו קול יהדו ירגנו, תוכלנה בשמחות כשכורי יין, מי בשיר מי בזמרה מי שר על היין, אמור יאמר כל העובר זה בית תוכל קין.

האניה מהרה חושה לבא אל גבול הושם, ואנחנו עת עלות הילל בן שחר חיש כלנו היכנו שם, אז הצוררים בשפת חלקקות היו חונפים אלינו, כורעים ומשתחיים לנו גם נשקו ידינו, עשיר ולא עשיר כפיהם נשקו, רעה בלבכם אף כי אל מול פנים ישחקו, שמש וזכרונם מספר חיים ימחקו.

ויהי בעלות השחר טרם האור זורח, נסענו מקברות „סיכניקו“ בקול רנה ובלב שמה, נפשנו חתה כי כל עמל ואון הלפו עברו, שוטטנו שלשה ימים בלב חים בלא תועלת, אין תנועה לנו, חכמת רב החובל כמו אולת, כלו כל הרוחות אספו נגהם, החרישו כל עצי יער, שקט הים. ויהי ממחרת עת עלות השמש הרוחות יצאו דחופים, כלם עלו בכח, מפרק הרים ומשבר כל צי אדיר בלי מנוח, הים רבה תנועתו מאד הסעיר, הרים הים גליו יותר מהר שעיר, קול נתנו שחקים רגזו והרעימו קולות, עלו עד לרקיע התהומות, כל מאורי אור בשמים הקדירו שמש ירח וככבים אספו נגהם ולא האירו, כל גל וגל באניה יפגשו בה בכל העזו נשקו, גודל המיתם כצנורי אש ינהקו. חשך ענן וערפל כל רום ותחת, ירדו אבני אלגביש ברד ואש מתלקחת. איש כל מחמד עינם ומשובש תפארתם אל הים השליכו, רק כל מחשבותם אל צור ישעם הדריכו, כל פעם ישיב הרוח, כל תרן כל גם נשברו, אין עוד תופש משוט או רב חובל, המים מכל צד גברו.

שעות תשע עשרה זעף הים תמיד, כל נפש תתעב אוכל, כל לב לא הסעיר, עתה איך אערוך נא תשבחות אל ותהלותיו, מי לא ילאה לספור לכתוב נוראותיו. מי יתן לי מתק לשון ומליצת כושר, לשיר שבתני עליון במליצת יושר, שמעו פלאים ותמהו: מגל אל גל מרוח אל רוח האניה נעזבת, משוד לצור מצוד לשוד העוזבת הולכת, אז כי

אמרנו אבד מנוס או שבר, ותשאנה רוח פרשה אבה, כל תט ימין
ושמאל או צד ועבר, מילין ארבע מאות שוטטנו בשעות עשר, אל עיר
„טריאסטו“ מהוו הפצנו באנו על כנפי נשר.

בהגיענו שם בשוב וגיל חן חן לאל ברון כל פה פתחו, כל איש
הטיב לבו מי אוכל מי שותה מי ישן ומי בגיל ישמחו. כלנו פה היום
שברנו למצוא ישע, יתמו השונאים יכלו כל מזימות רשע; גם שם כבית
משמרת שמונו למצוא מנוח, גם פה צעק הכלב העיו פניו לנבוה. עתה
כי „זבד טוב“¹³⁾ אלינו יקרא דרוג, אמרנו מי זה ימלא לבו נגד
מופת הדור, אהה כי לא חכמנו גם מאד מעינו, גם שב הקצף לאיתנו
כפעם בפעם, האיר יום המישי קול מבשר בא צועק בערץ, פנו וסעו
מכאן עוד מועד לקץ לכו אל ארץ.

אף כי אבירי לב כלנו ומכל תהפוכות עת לא יחרד לבנו, רוח
זעם ועברה לבש אותנו לנקום נקם כבוד אדמו פנינו, אך שמנו יד על
פה פשמנו צואר לעול, אמרנו מהר יבא יום פקודה ולב כל אויב
יפול.

הנה העגלות באו במספר ששים, סוסים וחמורים ובעלי קרנים,
לישא כל משא כבד או פיק ברכים, במ עלה עלה כל אשר עמנו גם
נער גם זקן או נכה רגלים, או לא נלבשה רקמה או לבוש הדרת, אך
לבוש גולה הלא היא היום למשמרת.

משם נסענו ואל ארץ אשכנז ותוגרמה שמו פנינו, ארץ הרים
וגבעות דרכו רגלינו, עת מארץ מולדתנו הפכנו עורף, כלה הקיץ חגיע
זמן החורף. שמונים אחוזי הרב, היו שומרים אותנו, מפה ומפה סביב
סביב יתהלכון עמנו, ספר היטב הדק כל יד ושם מקום מסעי גולים
לא אחפוץ, יען אין במ תועלת הנם כמו סופה תבן או מוץ, רבו וגם
רבו במספר שמם, אמנם מעט היה נחשבים בכמותם. אך אניד לך
אחי וראש כי רק במדבר או בערבה היה היינו, ארץ חרבה ושממה
ראה ראינו. עברנו את „הקארינטיא“, „קרואסיא“, „וצקיאוניא“ את
„הסירמייין“, „ומולאקיא“ וגם „האוננאריא“.

נע ונד בארץ מעיר אל עיר שוטטנו, עת נסוגו אחר עת ימין
עת שמאל נגרשנו, היום בישימון דרך על שדי קמשונים עברנו, מחר
בין עצי יער וגם חיות השדה גברנו¹⁴⁾, היום אל הר גבוה וראש
נבעה עלינו, מחר בשפלה עמק הבכא ורשפי טיט מצינו.

מה טורה ותלאה פגשנו שם עת עלות מדרון, על הר גבוה ורום
יותר מחר חרמון, מי כרע מי שכב ומי נפל על ברכ, עוד זה עולה זה
יורד זה תקע כף על ירך, מי צעק אויה הצילה כמעט גופי קרוע, מי
שאג אנא הושיעה רגלי וקדקדי נגוע, זה זועק עזרה הה! נשבר כל

¹³⁾ Bona-parte.

¹⁴⁾ ציל בחיות השדה או טחיות השדה גברנו.

אבה, וזה נקרא בנדרו שבר על שבר. הוה על הוה שם באה עלינו, תוך נקיזי צור וסלע היה בית מלוננו, רוח קדים עזה קרה ושלג כסה עלינו כפור וגוש עפר היה למשכבנו. עוד גורל אכזר הוסיף על מכאובינו רעב וצמא והוסר כל היה שם בעוכרינו, רבו מספר מדי יום יום כל שוד כל רוע, רק צרה ויגון נמצא אך לא נמצא מרגוע, שלשה וששים יום וזמידו מסעותינו, בהר בשפלה בין נבכי ים ולא שקטנו, היינו בין עממי ארץ פרא ובריות שונות ולא גוענו, הן אלה קצות זרות אורתותינו כל זאת באתנו, הן אלה מנפלאות תמים דעים איך לא אבדנו.

אחר כלות שבועות תשעה אל עיר רבתי באנו. פיטר-וואראדין שמה באונגאריא הובאנו, שמונו בבית מבצר חזק גבוה מעל גבוה עד לב שמים, אמת אניד כי זה בנין חזק נכבד ורחב ידיים, שם כל אנוש אנוש שקט והחליף כה, שם נפש כל חי השיב הרוח וגם מצא מנוח, יחד איש אל רעהו בכל אות נפשו שפה יפטירו, פעם בחוץ ופעם ברחובות ואל כל פנה פנים יכירו¹⁵, מי על ערשו ישמה בזכור כי עלה משחת, מי על צרותיו ושיש על כי מצא כף נחת, זה אומל למעדנים בשר או דגו ים המכחרים, וזה מושך אחר יינו במטעמים מינים שונים, גם גבול עתים יום יום איש איש כרצונו הכינו, מי במחול או כלי זמר ומי בלמודים יבינו, זה כותב ספרו או אל שירים יסוב, וזה בעין שכלו אל דבר חכמה יחשוב, ואם שאול תשאל מה זה הפלא, מה זאת אשר לכם כל הטובות האלה? תדע כי הן אלה נפלאות אל אשר עשה אלינו, בהצלחת "נאפוליאון" הגיע טובו עדינו, הלא זה חכם נבון נגד צרו הצלות, ירבו לרוב ימיו תמיד שמשו יזרח; מרחוק צרת בניו ראה רחם עלינו, לבש בגדי קנאה אוי הרים קרננו. לנו קרא דרור את אויביו גבר, אותנו הוציא משם הכניע כל צר ושר, דוגמת מאור השמש כל דשא ועשב יצמיה, ככה "נאפוליאון" כל עצמותינו הפריח; ראשי חדשים ששה עברו שם בשפלותנו, אחר שמועה שמענו הנעימה מנוחתנו, קול מבשר בא כל איש ישמה, מחר איש אל ביתו ילך האח האת, כל איש אל מסעיו יהיה נוסע, עד אל עיר מולדתו או ישתעשע.

מי יוכל עשות פלאים כאלה כי אם עצת עליון אמרת צורנו, מתוך החשך זרה כשחר לנו, וברב כחו הוציא לאור צדקנו. הבקר אור ומכל צד נמצא פתוח השער, הנה רכב וסוסים לרוב במ יעלו זקן בחור או נער, שמה מהר עלה כל איש בלב שמה, שמה כל תהפוכות לב הנה שוכה, כל אורך מסעותינו היה תמיד בסבל, אך בערך גלותנו נדמה בריק והבל. אם קור אם חום רעב וצמא עבר עלינו, ימתך לחיך כל איש בזכור את שבותנו. לכבוש מרת שיחנו גם כי לשלוט ברוח,

¹⁵ פי' היו מקבלים אותם כסכר פנים יפות.

את כל אשר סביב ראתה עינינו שמנו לב לנוח. פעם אל נאות דשאי
שדה פונים, ופעם אל עינות מים הנוזלים מראש צורים, אם אל פליאות
צמחי אדמה או שדי יער מחשבותינו, או אל קול התור או קול צפור
בין החציר או החת תומר נטה אזננו, וזכה בצוף מתן מחקרנו מרת
לכב השכחנו, ובשמחת לב כל מספר אל מחול הפכנו, שבעה שבועות
עברו עד תום כל דרך, במ נרצה האל כלות כל גלות פרך.

הן ככל אלה ראו עיני פלאי פלאים לא לראות השבתי, ובכן
באתי אל ביתי הלקת מנוחתי כאשר תאבתי, עת גאולת אבות גאול
נגאלתי, אור לשביעי¹⁶, חג המצות את ביתי שמחתי, עת מרכיבית
פרעה בים נטבעו, כן כל אויבי אל יחרקו שן יגועו.

אל שנת גאולתי תהיה שאלתך, היא נפלא"ת בעינינו יראו
עיניך, יחד נשא מרום עינינו אל חוג שמים, ישלים כל מהסורינו כפלי
כפלים. בימינו וכימיכם מהר יבא הגואל, ונזכה לראות בנין אריאל,
אמן כן יהי רצון.

ואתם בני יצ"ו בחורי חמד, המשתוקקים לדעת קחו מוסר וחכמו
ודעו וראו כי לא ימוט לעולם כל פועל צדק ותקות הימים לא תאכז
לנצח. איש איש ישע רגלו כמו מסמר בנתיב צדקה ללכת, יסבול כל
אשר יקרהו בשור לעול וכמו עמוד ברזל ונחשת, מקומכם אל תניחו
אל תמו מני דרך, אל תבקשו גדולות אך תשאו משאכם אשר נפקדתם
תמאכו להתחכם יותר, תאמינו ולא תחקורו, תביטו ולא תשאלו, תשמעו
ואל תענו, שמרו מצות ה' אלקניכם כל תסורו מהם, שמרו גבול לבבכם,
בל יעבור רסן תשוקתכם, דומו לה' והתחוללו לו, כי הצור תמים פעלו,
סתרי פליאותיו גבוהים מעל רום שמים ואיך בן אנוש רמה יוכל לדעת!
אך דעו כי פרי מעלליכם הטובים תמצאו בעתו, כי אל אמונה הוא,
ואם יתמהמה חכו לו כי בא יבא. ועתה עליכם בני תהיה המצוה הזאת
מדי שנה בשנה, השיר יהיה לכם בליל התקדש חג אור ליום שביעי
של פסח להודות לה' ולכבדו באורים (ישעיה כ"ד מ"ז), בשמחת לכב
על כל הטובה אשר עשה לנו, פצחו רנה ונילו ברעדה כי נחם ה' את
עמו ואת בניו ירחם. ועוד אני מצוה אתכם בני ידידי יצ"ו לבל תזונו
את פיכם ואה שפתותיכם מלהנות ולומר תמיד מדי יום יום חוק ולא
יעבור בשירות ותשבחות של דהמע"ה כי בודאי זכותו יגן עליכם ויציל
אתכם מכל זער וזנק ב"מ ותראו פלאים כאשר ראיתי גם אני, כי הם
בדוקים ומנוסים.

תנו תודה לה' על אשר ראה עניי וגאלני וגמלני טובה, ביום
טובה תהיו בטוב, ודעו נא וראו כי כל עת אשר תזכרו הצרות אשר
עברו גם הן עצמן שמחות הן וניל תרבינה ביום אשר תזכרנה. לכן
התבוננו בני וקחו לב, שמחו בחלקכם אשר ה' נתן לכם, תשפילו

16) 3. Aprile 1801.

מהשבותיכם כל תחמדו גדולת, שבח ותודה תתנו לאל על כל מנת
הלקכם, אשר יתן לכם, ואם יהפוך כל העולם, תבוזו ואל תחושו
למסבותיו¹⁷, גם עושר, קנאה, או כבוד אל ילחץ לכם, כי כל רודפי
כבוד או איץ להעשיר, רוח יזרעו סופתה יקצורו, כי רק ברכת ה' היא
תעשיר, לכן שישו בני שישו, אך יראת ה' תהיה תמיד על פניכם,
זכרו תורת משה עבדו ובה תהגו יומם ולילה, ואם כה תעשו מבטיח
אני אתכם אשר לא ישמע עוד בבתיכם קול בכי או זעקה כי אם קול
ששון וקול שמחה קול חתן וקול כלה, קול אומרים הודו לה'. ואתם
נצר מטעי יפתח ה' לכם את אוצרו הטוב, הקטן יהיה לאלף והצעיר
לגוי עצום, וינחיל לכם ברכה ושלוש, וישמח כל בית יש'ח'ק אבי"ר.

יש'ח'ק.

¹⁷) Si fractus illabatur orbis

Impavidum ferient ruinae (Horatius. Lib. 3 Ode III).

MEMOIRE

DE LA SOCIÉTÉ DE LA MONTAGNE

ISRAËLITE DE NÈVÈRE

(1792-1801)

Guillaume Jans

Abraham Jans

Abraham Jans
Guillaume Jans

B
902.

2

MEMORIE

di

ZACCARIA CARPI

ISRALITA di REVERE

deportato per opinioni politiche

(1799—1801)

PUBBLICATE DA UN MANOSCRITTO

per

Giuseppe Jaré

Novva ornag

Rabbino Maggiore in Ferrara.

Heringdorf
Sotman

CRACOVIA,

coi tipi di Giuseppe Fischer.

1892.

Israelitische Monatschrift.

Wissenschaftliche Beilage zur „Jüdischen Presse“ Nr. 14/15.

Herausgegeben von Dr. Eduard Biberfeld in Berlin.

Inhalt: „Größer als Mendelssohn“. — Zur Geschichte der Juden in Griechenland. — Aus der älteren Geschichte der portugiesisch-israelitischen Gemeinde in Hamburg. — Die Juden in China.

„Größer als Mendelssohn“.

Von Dr. A. Berliner in Berlin.

In der Lebensbeschreibung des Herzogs Leopold von Braunschweig (Frankfurt a. O. 1830) S. 21 schreibt Spieker aus dem Jahre 1775 folgendes:

„Der Fürst sprach oft mit großem Vergnügen von einer Unterredung Lessing's mit einem jüdischen Gelehrten in Livorno, welcher er beigewohnt hatte. Er versicherte, mit Lessing von dem Scharfsinn und der Weisheit eines Mannes überrascht worden zu sein, der in stiller Verborgenheit gelebt und über die höheren Gegenstände des menschlichen Wissens sich so erhabene und tiefsinnige Ansichten erworben hatte. „Hier war mehr als Mendelssohn“, sprach er, „und eine reinere Metaphysik“. Dem Fürsten kam späterhin die Nachricht von einem tragischen und schrecklichen Schicksal dieses gelehrten Israeliten; es gelang ihm aber trotz aller Bemühungen nicht, darüber etwas Gewisses zu erfahren.“

Der Name dieses Weisen von Livorno ist bis jetzt nicht bekannt geworden. Die Forschungen, welche ich nach dieser Richtung hin am Orte selbst angestellt, haben zu keinem Resultat geführt. Aber eine Notiz, welche Buzzatto hierfür in einem Briefe an A. Geiger unter dem 3. März 1858 gegeben hat, scheint auf den richtigen Weg zu führen. Aus diesem im Epistolario Buzzatto's (Padova 1890 S. 734) abgedruckten Briefe geht hervor, daß Abraham Isaac Castello, damals Rabbiner in Livorno, es gewesen sein dürfte, der einen so tiefen Eindruck auf Lessing und auf den Prinzen von Braunschweig gemacht hatte. Ich bin diesem Fingerzeig Buzzatto's gefolgt, um Näheres über diesen Weisen zu erforschen, was mir auch gelungen ist. Denn Abraham Piperno, der in seinem Buche *מורה נבוכים* auch hebräische Gedichte von unserem Castello mittheilt, läßt am Schlusse eine Biographie des Letzteren folgen, aus der ich hier das Nöthige mittheile, um zugleich die Zeit, die Bedeutung und die Lebensschicksale mit Lessing's Angaben als übereinstimmend bezeichnen zu können.

Castello gehörte zum Rabbinat in Livorno, zur Zeit als Chaim Joseph David Asulais dort blühte, und somit kann die Zeit, in welcher sich Lessing in Livorno aufhielt, nämlich 1773, hiermit vollkommen harmoniren. In Ancona 1736 von armen Eltern geboren, kam Castello als dreizehnjähriger Knabe, mit guten Empfehlungen ausgerüstet, nach Livorno, wo er bei einem Korallenarbeiter in die Lehre trat. Dort lenkte er durch den Klang seiner Stimme, mit der er spanische und italienische Lieder vortrug, die erste Aufmerksamkeit auf sich. Sein Prinzipal lernte hierbei auch seine sonstigen Geistesanlagen näher kennen und entschloß sich, seinen Lehrling ausbilden zu lassen. Derselbe erhielt bald eine Chasanstelle und mit ihr zugleich die Tochter seines Vorgängers als Ehegattin. Seine wissenschaftlichen Fortschritte, namentlich in der spanischen Sprache, befähigte ihn, nach einigen Jahren als Prediger aufzutreten und seinen Ruhm zu begründen. Seine Vorträge machten einen tiefen Eindruck auf die Hörer, denn

sie waren rhetorisch schön geformt, von einem herrlichen Organ vorgetragen, vorzüglich aber vom Geiste der Gottesfurcht und Wahrheit beseelt. Alte Leute erzählten dem Piperno, wie Castello sich nicht scheute, dem Reichen seine Fehler und dem Bösewicht seine Laster ernstlich vorzuhalten, und Viele durch die Gewalt seiner Rede vom Wege des Bösen abzulenken wußte. Auch im Studium erzielte er für sich und bei Anderen große Erfolge. Denn zu jeder Zeit, bei jeder Diskussion strahlten Ernst und Liebe für die Erforschung der Wahrheit aus seinem Gesichte. Neben der Schrift-Gelesen und der Grammatik pflegte er gern die Dichtkunst, für die er viele Jünger zu gewinnen verstand. Von seinen zahlreichen religiösen Vorträgen ist nur eine Predigt in spanischer Sprache zum Buß-Sabbath und eine Trauerrede auf den Kaiser Franz II. im Druck erschienen. Diese hatte er in der großen Synagoge spanisch vorgetragen, und sein Sohn, der Arzt und Philosoph Dr. Joseph Castello ließ sie in italienischer Uebersetzung erscheinen. Seine Predigten waren so beliebt, daß er oft täglich zwei- oder dreimal in den verschiedenen Synagogen zu predigen hatte. Auch nichtjüdische Gelehrte rühmten und ehrten ihn und drängten sich zu ihm, um mit dem gefeierten Gelehrten über religiöse und philosophische Fragen sich zu unterhalten. Mehr noch als durch sein reiches Wissen erwarb er sich die Liebe seiner Zeitgenossen durch seinen reinen, friedfertigen Charakter, sodaß man ihn von den verschiedensten Seiten als Vermittler bei Streitfällen anrief und sich seinem schiedsrichterlichen Urtheil gern unterwarf. Doch blieb dieser herrliche Mann in seinen späteren Jahren von des Geschickes Mächten nicht verschont — und dies dürfte die dunkle Nachricht von der Wendung im Leben dieses Mannes sein, welche zu Lessing drang. Von seinen Söhnen zeichnete sich besonders der bereits erwähnte Arzt aus, der als eine Autorität auf medizinischem Gebiete zu hohem Ansehen gelangte. Noch jung an Jahren, war er bereits mit dem Plane beschäftigt, die Geschichte der medizinischen Studien in Toscana zu schreiben, legte seinen wissenschaftlichen Plan dem Großherzog Leopold I., dem späteren Kaiser von Oesterreich, vor, und dieser nahm gern die Widmung des Werkes an. Da raffte der Tod urplötzlich den jugendlichen Verfasser hinweg, und dieser harte Schlag konnte den Vater nicht zwarganz beugen, aber die heitere Seelenstimmung, welche bis dahin sein ganzes Wesen athmete, war von nun an dauernd von ihm gewichen. Wohl fand er einigermaßen Trost in den Erfolgen eines anderen Sohnes, welcher sich ebenfalls als Arzt auszeichnete; allein ganz erholen konnte er sich nicht mehr. Die Trauer um seinen ältesten Sohn verließ ihn nicht, sie raubte ihm die Lebenskraft, und so sank er am 9. Ab 1789 in's Grab. Vor seinem Tode hatte er angeordnet, daß man ihn mit keinem Ehrentitel erwähne und ihm keinen Denkstein setze. Hierin hat eine Anfrage ihren Grund, auf welche sich Asulais Bescheid in seinen Responzen *הוא מן* (I No. 71) bezieht.

Nach Allem, was wir von Castello erfahren, dürfte es unzweifelhaft sein, daß er der Gelehrte war, den Lessing noch „größer als Mendelssohn“ bezeichnet hatte.

Zur Geschichte der Juden in Griechenland.

Von Dr. A. Freimann in Frankfurt a. M.

II.

War so die Lage der Juden Griechenland's nach Außen hin eine sehr bedrängte, so war andererseits ihre Geistes-Entwicklung eine höchst bedeutende. Schon Benjamin berichtet von der Talmudkenntniß der Juden in Theben, die nur von der in Constantinopel verbreiteten übertroffen werde. Viele bedeutende Männer nennt er mit Namen²³⁾. Von ihren Gelehrten, „die sich auf Zauberkünste verstehen und Geister in ihrem Dienst haben“, erzählt Betachja in seinem Reiseberichte.²⁴⁾ Der Satyriker Jehuda b. Salomo Charifi bereiste Griechenland zwischen 1216—18, als es bereits den la Roche huldigte. Er weilte in Theben und berichtet in launigster Weise über einen Sängerkrieg in dieser Stadt.²⁵⁾ Doch ist er von ihren Dichtern nicht sehr entzückt; er behauptet von ihnen „daß sie mit Barbarismen klimpern — ihre Lieder verballhornen — durch ein Gemengsel von Blumen und Dornen.“²⁶⁾ Ihre Verse seien „hart wie Laststeine, ohne Geschmack und Duft.“²⁷⁾ Nur einen Dichter Michael b. Kaleb²⁸⁾ nimmt er aus und setzt erklärend hinzu, daß dieser seine Sangeskunst auch in Spanien erlernt habe.²⁹⁾ Simeï Jewani, den Abraham ibn Ezra in Rom traf und der „als Riese sich wähnte“, war gleichfalls nur „eine Heuschrecke von Zawan's Gestalt.“³⁰⁾ Von den griechischen Talmudlehrern dieser Zeit ist besonders R. Baruch aus Griechenland zu nennen, der einen ausgebreiteten Briefwechsel mit deutschen Rabbinen führte und um's Jahr 1140 lebte.³¹⁾ Auch die synagogale Poesie wurde in Griechenland eifrig gepflegt; mehr als 30 Hymnendichter sind uns bekannt³²⁾, aus deren Liedern der Geist tiefer Gedrücktheit und die Sehnsucht nach Befreiung spricht. Auch finden sich griechische Hymnen in hebräischen handschriftlichen Gebetsammlungen³³⁾. Unter den zahlreichen hebräischen Uebersetzungen des Mittelalters ist nach Steinschneider die neugriechische Literatur wahrscheinlich nur mit einem einzigen Werke vertreten, doch dürften sich manche griechische Juden als Uebersetzer finden³⁴⁾.

Die Beschäftigung dieser Juden bestand, wie aus Benjamin's Bericht zu entnehmen ist, im Ackerbau und Betreiben von Handwerken. Schon von Alters her sind sie Seidenweber und erfragen um das Jahr 840 von dem Gaon R. Metatja, ob es ihnen gestattet wäre, auch am

Sabbat die Seidenraupen zu füttern, da es bei ihnen ein alter Brauch sei, dies an den Feiertagen zu thun. Der Gaon gestattet es mit Rücksicht darauf, daß dieselben als Hausthiere anzusehen seien.³⁵⁾ Der Normannenkönig Roger führte, als er mit Kaiser Manuel Frieden schloß und sich bei der Auslieferung der kriegsgefangenen Korinther und Thebaner geringen Standes zumal Seidenweber behalten durfte³⁶⁾, besonders viele jüdische Handwerker nach Sicilien³⁷⁾. Benjamin bezeichnet die Seidenweber und Purpurfärber von Theben als die geschicktesten in Griechenland und berichtet gleichfalls von freien Ackerbauern, die am Fuße des Parnaxos ihr Land bestellten.³⁸⁾ Ihre Namen sind von denen ihres Landes nicht verschieden. So heißt der Vorsteher der Gemeinde in Arta nach Benjamin's Bericht Rabbi Heracles, ebenso erwähnt Benjamin den Namen Theodoros.³⁹⁾ Die Namen Anthos, Euprosyne u. A. werden genannt.⁴⁰⁾ Mehrere griechische Gebräuche aus dem 11. Jahrh. erwähnt der Lexicograph Nathan b. Jehiel in seinem großen talmudischen Wörterbuche.⁴¹⁾ Die Statuten der Gemeinden Candia's dürften auch für die Juden des von uns behandelten Griechenland's ein Sittenbild bieten.⁴²⁾ Sie untersagen die Anstrengung von Processen an Freitagen und Vorabenden der Feiertage, wobei es bezeichnend ist, daß als Gegenstand von Processen an erster Stelle „Hütten und Schleier“ und erst dann Handelsangelegenheiten genannt werden. Sie ordnen fleißigen Synagogenbesuch an, da, wie gesagt wird, die Gemeindeglieder den öffentlichen Gottesdienst selbst an Sabbathen und Feiertagen vernachlässigen daß sie, statt das Gotteshaus zu besuchen, in Gärten und in Weinbergen spazieren gingen, selbst Ausflüge zur See unternahmen, auf den Straßen sich herumtrieben und beim Gerichte sich zu schaffen machten. So kamen oft nicht einmal die erforderlichen zehn Personen zusammen, sodaß nun bestimmt wurde, es sollte kein Gemeindeglied vor Beendigung des Morgengottesdienstes dem Vergnügen nachgehen, auch müsse die männliche Dienerschaft, wenn nöthig, beim Gottesdienste erscheinen.⁴³⁾ Aus der Thatsache, daß Juden auch bei Christen in Dienst standen⁴⁴⁾, erklärt sich die Verordnung, daß an den Rüsttagen der Sabbathe und Feste die Arbeit schon um Mittag eingestellt werden sollte.⁴⁵⁾

Morea, dem wir von nun an hauptsächlich unser Interesse zuwenden, hatte ein wechselvolles Schicksal; Gothen und Vandalen hatten es plündernd durchzogen; im 8. Jahrh. wurde es eine Beute einwandernder Slavenhaufen; 1207 eroberten es fränkische Ritter; Kaiser Michael VIII. der Palaeologe machte es 1262 zum Theil der byzantinischen Krone unterthan, ein anderer Theil blieb bis 1346 der Familie Ville-Hardouin, bis innere Wirren es um 1460 eine Beute der Osmanen werden ließ. Noch kurz vor der Eroberung durch die Türken erfahren wir von dem byzantinischen Satyriker Mazaris Einiges über die ethnographischen Massen im Peloponnes zur Zeit des Centurionen Zaccaria und der Brüder Palaeologos. „Im Peloponnes“ schreibt er bei Beginn des 15. Jahrh., „wohnen vielerlei Völkerschaften durcheinander gemischt. Hauptsächlich Lacedaemonier, Italiener, Peloponnesier, Slaven, Ittyrier, Aegyptier (Zigener) und Juden, und von diesen letzteren nicht wenige unächte.“⁴⁶⁾ Besonders zahlreich

²³⁾ Ueber diese Namen vgl. die Notizen Junz's in Abers Ausgabe. ²⁴⁾ Carmoly in seinem Tour du monde im Journ. asiat., tom. VIII, Paris 1831, p. 409 und daher auch Zoff, Zsr. Annalen 1839 p. 154, hat „insbesondere einen R. Schabbtai“, vgl. über diesen „Schabbtai“ S. B. XIX, 22 f. ²⁵⁾ In Neubauer's *חברת* p. 33 ist *פתי* richtig, wofür die ed. Amst. irrthümlich *פתי* hat. ²⁶⁾ Kämpf, *Nichtandalus. Poesie andalus. Dichter* p. XXII. ²⁷⁾ *Tachfemoni* Pforte 18. ²⁸⁾ Ueber Theben und Michael b. Kaleb vgl. Kaufmann in J. O. R. X, Nr. 37, p. 148, Anm. 3. ²⁹⁾ *Tachfemoni* Pforte 18, ed. Amst. p. 35 b. ³⁰⁾ Vgl. Kerem Chemed IV, 140; über Simeï s. Güdemann, *Erziehungswesen* II, Note III, p. 303 ff. und Kahana „*Abrah. ibn Ezra*“ p. 1—3. ³¹⁾ Ueber R. Baruch vgl. Michael Or ha-Chajim p. 290. Ueber die Identifizierung mit Baruch aus Mainz s. Güdemann, *Erziehungswesen* II, 309 f. vgl. auch Rohn Nord. b. Hillel p. 101 und Steinschneider in Mose III, 59. ³²⁾ Junz, *Syn. Poesie* p. 324—29 giebt Proben in Uebersetzungen; wieviele der dort genannten 30 auf den von uns behandelten Theil kommen, läßt sich genau nicht entscheiden. Ueber jüd. Hymnendichtungen bei den Byzantinern s. Perles „*Jüd.-byz. Beziehungen*“ p. 580 ff. ³³⁾ Perles a. a. O. Einige in Corfu noch in Gebrauch befindliche Hymnen hat Papageorgios Sp. mitgetheilt (Abh. des V. Orientalisten-Congresses, Berlin 1882, 226—232); vgl. auch Neubauer J. O. R. IV, (1892) p. 18. ³⁴⁾ Die hebräisch. Uebersetzungen des Mittelalters, Berlin 1893,

p. XX. Eine Reihe von Gelehrten mit dem Beinamen ha-Jewani hat Junz in Benjamin, Anm. p. 29. ³⁵⁾ Resp. d. Geonim (Schaare Teschubo) nr. 230. ³⁶⁾ Ricetas, De M. Commeno II cap. 8. ³⁷⁾ *Perg. Mon. Germ.* V 192, Rex Rogerius stolum suum in Romaniam misit et Corpho et Cephaloniam et Estivam et Corinthum cepit, omnem illam maritimam usque ad Malvasiam. Principis etiam et maiores omnes et cunctos Iudaeos illius terrae captivos in Siciliam duxit. ³⁸⁾ Ed. Aher p. 16 f. ³⁹⁾ Ibid. ⁴⁰⁾ Junz, „*Namen der Juden*“ in *Ges. Schriften* II, 45 f. ⁴¹⁾ Aruch s. v. קקק קמיי, אסלא, אשליק, אשליק, אשליק, אשליק. ⁴²⁾ Ueber diese Statuten u. die Litteratur darüber s. Güdemann, *Erziehungswesen* II, 306 ff. ⁴³⁾ A. a. O. 329 f. ⁴⁴⁾ A. a. O. 311. ⁴⁵⁾ A. a. O. 308. ⁴⁶⁾ Boissonade, „*Anect. Graeca*“, tom. III, 174: